

М. Л. МАКАРЕВИЧ

ПОХОВАННЯ САРМАТСЬКОГО ТА САЛТІВСЬКОГО ТИПІВ НА СІВЕРСЬКОМУ ДІНЦІ

В цьому нарисі подаються матеріали археологічних досліджень 1929 р. в Ізюмському районі, Харківської області¹.

Перша Яремівська стоянка, дослідження якої було головним завданням археологічної експедиції, розташована на дюні лівого піщаного берега р. Сіверський Донець, за 1,5 км на захід від с. Яремівки². Приблизно за 250 м на захід від стоянки розвідковою траншеєю було перерізане ледве помітне піщане підвищення діаметром до 7,0 м, що піднімалося над рівнем місцевості не більше як на 0,5 м. Саме тут і був виявлений кістяк дорослої людини з рештками культового характеру.

Залишки поховання знаходились у товщі піску, що складалась з трьох шарів: починаючи від поверхні лежав шар еолового піску ясно-жовтого кольору, глибше залягав шар гумусованого піску темносірого кольору; ще нижче — шар жовтуватобурого піску, в якому і був виявлений кістяк (рис. 1).

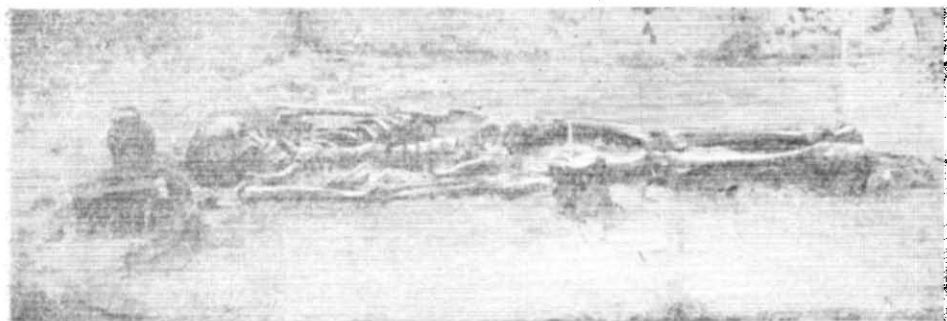

Рис. 1. Кістяк поховання біля першої Яремівської стоянки.

Під час зняття товщі піскуватого ґрунту часто траплялися уламки кісток тварин. На глибині 0,35 м від сучасної поверхні на всій площі розкопу уламки кісток тварин почали зустрічатись частіше, причому вони чергувалися з плямами від кострищ. Одна така пляма чітко виділялася на загальному фоні ґрунту. Діаметр її до 1,2 м, глибина 5—10 см. В золистому шарі плями виявлено обпалені кістки свійських тварин³.

¹ В роботі експедиції, якою керував С. С. Гамченко, брали участь О. Ф. Лагодська, С. М. Одинцова, М. В. Сиомльов, М. І. Бурчак-Абрамович і автор. Написане за даними матеріалів С. С. Гамченко та авторських нотаток.

² Д. Я. Телегін, Яремівская неолитическая стоянка, КСИИМК, 59, М., 1955, стор. 61.

³ За визначенням, проведеним М. І. Бурчак-Абрамовичем, всі кістки (загальна їх кількість 169 уламків) належали лише свійським тваринам: быку (2 особини), коню (1 особина) кози-вівці (6 особин).

На глибині 0,6 м від поверхні, після зняття всієї товщі яспожовтого та гумусованого темносірого піску, проступили слабкі абрисы поховальної ями (розміри її $2,8 \times 0,75-0,8$ м). В ній, на глибині 0,85 м від поверхні, виявлено кістяк, який лежав на спині у витягнутому положенні і був орієнтований черепом на південний захід. Череп був трохи нахилений ліворуч. Кістки ніг у колінах були зведені, а кістки рук протягнуті вздовж тулуба. Коричневий колір кісток вказував на культовий обряд, пов'язаний з засипкою покійника фарбою. Загальна довжина кістяка — 1,8 м.

Біля фаланг кісток лівої ноги, на відстані 14 см, виявлено дві бронзові тригранні стрілки, спрямовані вістрями від кістяка. За 8 см від черепа стояв горщик (рис. 2). Судячи з його зовнішнього вигляду, він був виготовлений наспіх, під час похоронних церемоній, про що свідчить слабкий випал та дуже недбала обробка всередині. Вся увага під час виготовлення посудини була спрямована на її зовнішню поверхню, прикрашену глибокими канелюрами, яка, очевидно, імітувала металевий посуд. Нижня частина горщика, біля денця, також прикрашена однією канелюркою, шийка — трьома кільцевими канелюрками. Приплющені віща оздоблені рядком ямок. Висота горщика 15 см, діаметр дна — 8,2 см, вінець — 8 см, горла — 6 см та найбільшої опуклості бочка — 10 см.

Рис. 2. Горщик з поховання біля першої Яремівської стоянки.

Між посудиною і правою плечовою кісткою лежали рештки кісток барана.

Навколо поховання слідів могильника не виявлено. Очевидно, в цьому місці було лише одне поховання.

Можна думати, що розкопаний кістяк відноситься до скіфо-сарматського часу. Рештки кострищ та кісток свійських тварин, що супроводжували поховання, змальовують нам своєрідний поховальний ритуал скотарів.

Цього ж року була проведена розвідка біля с. Залиман, Савинського району, Харківської області, де у свій час М. В. Сібільов відкрив могильник салтівського типу.

Могильник розташований на плато правого берега р. Сіверський Донець, біля с. Залиман, в урочищі Пшеничниківка. Плато в багатьох місцях тут розмито і в одному місці в результаті розмиву утворилось глинище. Саме в обрзі глинища і були виявлені два впускних поховання та залишки жител напівземлянкового типу.

Перше виявлене поховання — жіноче, частково зруйноване глинищем (відсутні кістки ніг до колін). Рештки поховання знаходились на глибині 1,12 м від поверхні. Біля кістяка виявлені незначні рештки трухлявини дерева, які вказують на те, що поховання було у труні. Загальна збереженість кісток дуже погана, більшість з них зовсім трухлі. Орієнтація кістяка — на південний захід.

Довжина кістяка 1,46 м. Речовий матеріал розміщався так: з обох боків решток перетлілого черепа, що розпався на дуже дрібні шматочки, лежало по одній золотій сережці (рис. 3); з лівого боку, поруч з сереж-

кою, знайдено срібний флакончик для пахошів (табл. I, 4); на шийних хребцях, навколо решток черепа та під ними, виявлено 99 намистинок, серед них срібних округлих — 8, скляних — 36, янтарних — 42 та коралових — 13. Намистишки супроводжувались срібними пронизками, яких виявлено 28 (рис. 3); нижче шийних хребців лежало 4 золоті прямокутні

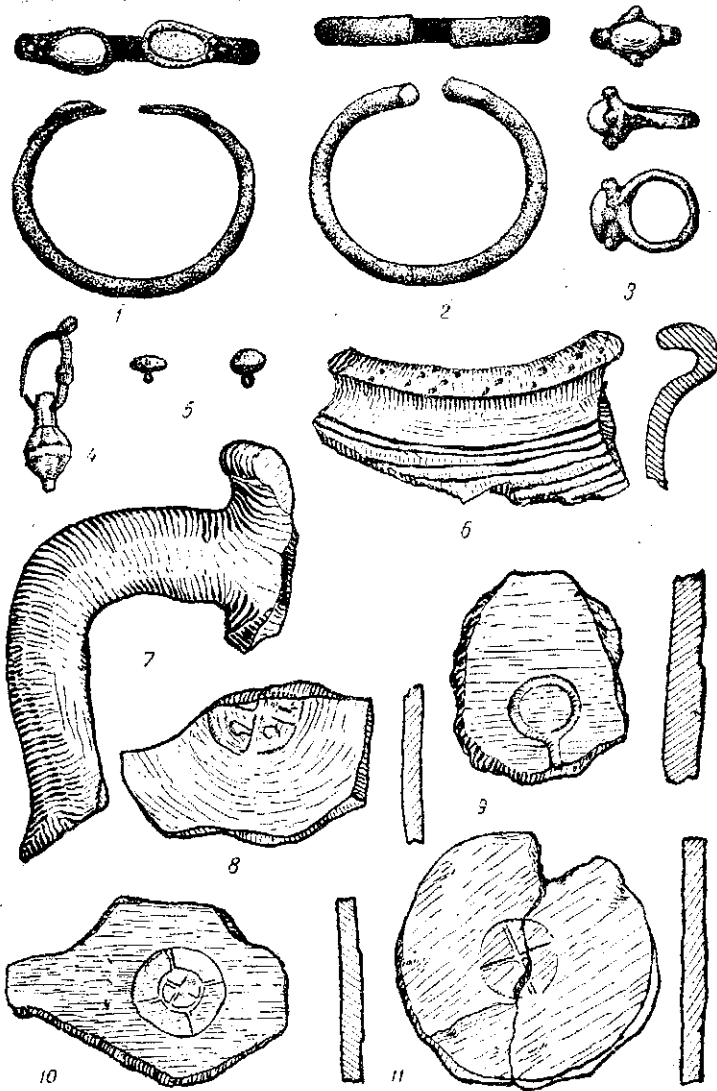

Табл. I.

1—2 — браслети (діаметр $6,3 \times 5,3$ см); товщина 0,7—0,5 см; 3 — перстень, діаметр 1,8 см; 4 — срібний флакончик для пахошів, висота корпусу 2,6 см; діаметр шийки — 0,5 см, корпусу 1,3 см, висота застібки — 2 см; 5 — срібні гудзики з двох півкулястих пластинок, діаметр близько 1 см; 6 — фрагмент горщика; 7 — фрагмент ручки амфори; 8, 9, 10 і 11 — фрагменти донець з клеймами.

штамповані пластини, кожна з яких мала по одній перлині, вправленій в центрі (рис. 3); на кістках лівої руки знаходився один срібний браслет з грубого дроту овальної форми у перерізі (кінці роз'єднані), поверхня відполірована; на кістках правої руки знайдено 2 срібні

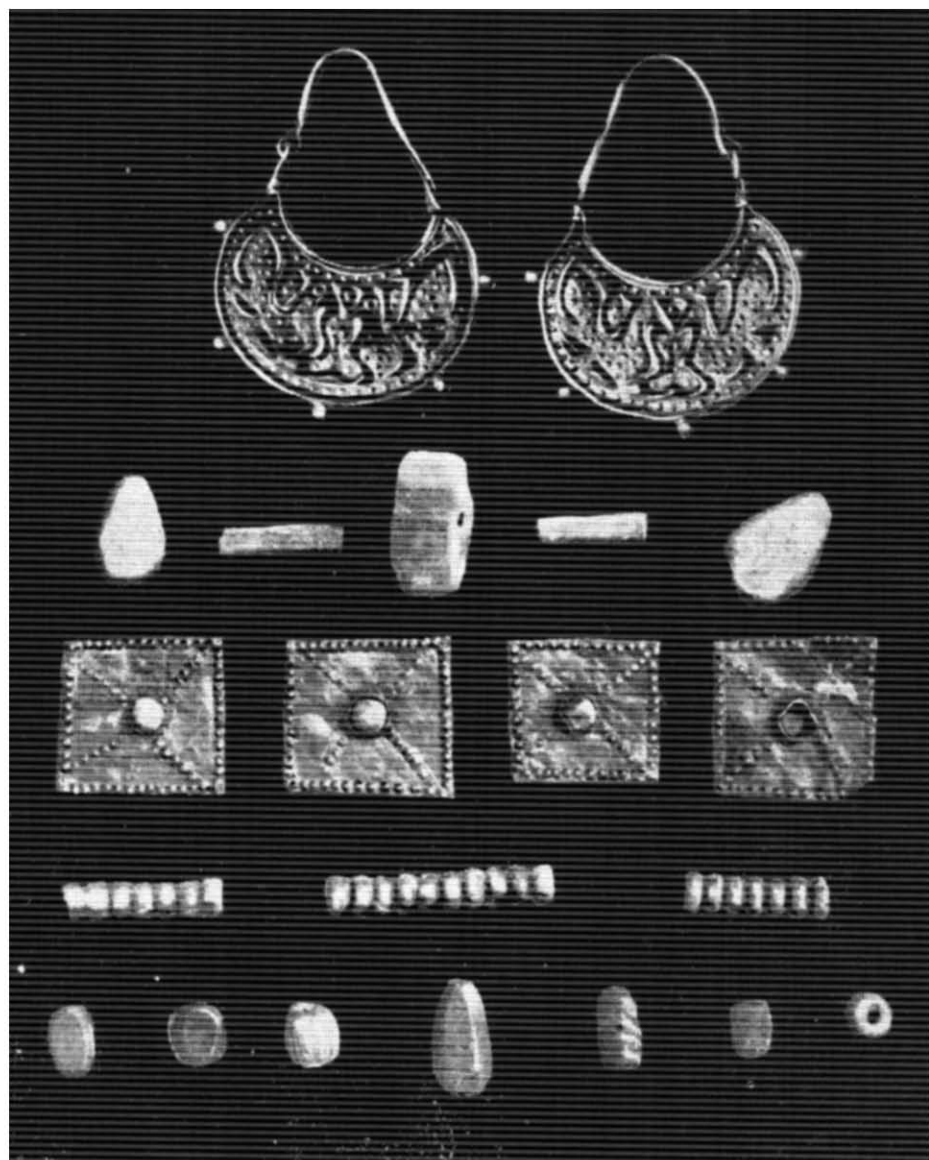

Рис. 3. Речі, виявлені біля жіночого поховання на могильнику с. Залиман. Вгорі — золоті сережки, висота з петелькою 5 см, ширина — 3,8 см; нижче — шмистини, срібні пронизки і золоті пластинки.

браслети — один такий же, як на лівій, другий за формою подібний до згаданих вище браслетів, лише з розплющеними в овальні пластинки кінцями, на яких було по одному бірюзовому камінцю (табл. I, 1, 2). На фалангах вказівного, середнього та безіменного пальців правої руки знаходилось по одному персня, виготовленому з срібла низької проби. Один з них, що був на фаланзі вказівного пальця, мав вставку із каменя білого молочного кольору (табл. I, 3). На фаланзі вказівного пальця лівої руки знаходилась проста пласка срібна каблучка. Серед кісток грудної клітки лежали два порожні срібні гудзики-бубонці (табл. I, 5).

Багатий речовий інвентар, що супроводив поховання, свідчить про те, що це була якась знатна жінка.

Друге поховання — чоловіче — виявлено на глибині 1,35 м від сучасного горизонту. Кістки, дуже поганої збереженості, знаходилися в дубовій домовині. Довжина кістяка 1,65 м, орієнтація — на північний захід. Інвентар відсутній.

Розкопані поховання вказують на наявність в цьому місці могильника салтівського типу.

Цікаво відзначити, що на території могильника, за 35 м від поховань, на глибині 0,85 м від поверхні, в обрізі глинища зафіксовані рештки двох жител напівсмянкового типу, майже зовсім зруйнованих глинищем. Рештки культурного нашарування в цьому місці, що склалися з фрагментів як салтівського, так і слов'янського посуду, уламків клеймованих денещ, амфор та ін. (табл. I, 6—11), дають можливість фіксувати тут поселення IX—X ст.

Майбутні роботи в цьому районі, а також в районі Шейковки, де у свій час М. В. Сибільовим також був виявлений могильник салтівського типу, дадуть можливість з'ясувати не лише зв'язок могильників з поселеннями, а і густоту населення того часу на території Сіверського Дінця.